

Wspólnoty lokalne wobec rozwoju ekonomii społecznej

Agnieszka Szczudlińska-Kanoś

Streszczenie: Zmiany o charakterze polityczno-gospodarczym, które miały miejsce w Polsce oraz w wielu krajach Europy pod koniec XX w. wpłynęły również na powstanie i rozwój nowych problemów społecznych. Jeszcze kilkanaście lat temu ich rozwiązywaniem zajmował się głównie sektor publiczny. Współcześnie, nowoczesne społeczeństwa charakteryzują się funkcjonowaniem w zasadzie czterech przenikających się wzajemnie sektorów: prywatnego, publicznego, pozarządowego oraz ekonomii społecznej, z których ogromny potencjał do rozwiązywania kwestii społecznych ma ostatni z wymienionych. Podmioty ekonomii społecznej stanowią bowiem doskonałe uzupełnienie gospodarki publiczno-prywatnej. Dzięki swoim założeniom mogą skutecznie rozwiązywać problemy społeczne, a zwłaszcza przeciwdziałać wykluczeniu społecznemu. Z uwagi na fakt, że organizacje ekonomii społecznej, takie jak przedsiębiorstwa społeczne, działają zwykle w sferze lokalnej, ważne jest podjęcie dyskusji o wspólnotach w niniejszym kontekście. Głównym celem artykułu jest ukazanie znaczenia wspólnot w rozwoju ekonomii społecznej. Chcąc zrealizować powyżej przedstawione zamierzenie, konieczne było zarysowanie tła teoretycznego, w którym szczególną uwagę skupiono na rozkwicie ekonomii społecznej w Polsce oraz roli przywództwa w rozwoju wspólnot lokalnych. Ponadto, aby unaocznić różnicę pomiędzy historycznym a współczesnym ujęciem wspólnot i wskazać ich cechy charakterystyczne, które należy brać pod uwagę przed angażowaniem obywateli w działalność podmiotów ekonomii społecznej, w artykule podjęto polemikę na temat historii badań nad wspólnotami lokalnymi oraz ich miejscu w strukturze społecznej. Zagadnienia natury teoretycznej umożliwiły m.in. wskazanie przyczyn braku skuteczności działania zbiorowości w rozwiązywaniu problemów społecznych, a przynajmniej łagodzeniu ich skutków oraz pokazały, jak aktywna wspólnota, dzięki pomocy lidera społecznego, może wpływać na rozwój przedsiębiorstw społecznych, a jednocześnie, jak podmioty ekonomii społecznej mogą pozytywnie oddziaływać na wzmacnianie wspólnot w szerokim rozumieniu tego pojęcia. W artykule wykorzystano głównie piśmiennictwo z zakresu ekonomii społecznej, socjologii, nauk o polityce, a w szczególności samorządu terytorialnego i wspólnot lokalnych. Wybrane zagadnienia wymagały również zaczerpnienia wiedzy z innych dziedzin, takich jak: historia, zarządzanie czy prawo. Wnioski wysunięte z niniejszego artykułu będą przydatne zarówno dla teoretyków, jak i dla społeczników-praktyków, którzy chcą wzmacniać obywatelską aktywność, a tym samym wpływać na rozwój ekonomii społecznej.

Słowa kluczowe: przedsiębiorstwa społeczne, wspólnoty lokalne, lokalni liderzy, ekonomia społeczna.

Wprowadzenie

Transformacja ustrojowa w Polsce oraz innych krajach Europy Środkowo-Wschodniej, kryzys państw opiekuńczych oraz wszelkie inne przekształcenia, jakie miały miejsce w ciągu ostatnich dekad, wprowadziły szereg zmian, a w efekcie doprowadziły do powstania nowych problemów społecznych, ekonomicznych oraz politycznych. Globalizujący się świat zaczął szukać nowych ścieżek rozwiązań powyższych dylematów, a jednym z nich stała się idea ekonomii społecznej.

Niezależnie od systemu politycznego, ekonomicznego, uwarunkowań historycznych, czy kulturowych, ekonomia społeczna w różnych formach i odmianach pojawia się na całym świecie. Państwa dostrzegają rolę tego nurtu zarówno w rozwoju społeczno-gospodarczym, jak i w polityce spójności [por. Lukkarinen, 2005, s. 419], a przedsiębiorstwa społeczne coraz częściej traktuje się jako ważny, innowacyjny sposób budowania autonomii jednostek, organizacji społecznych oraz wspólnot lokalnych [zob. Frączek i in., 2012].

Rozwój ekonomii społecznej w Polsce ma szczególne znaczenie z kilku zasadniczych powodów. Jednym z najbardziej istotnych jest wysoki odsetek osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym, co niejednokrotnie jest konsekwencją długotrwałego bezrobocia [zob. Joint Report, 2010]. Ponadto instytucje publiczne oraz organizacje sektora pozarządowego, głównie przez deficyt środków finansowych nie są w stanie sprostać „nowym problemom społecznym”. Dodatkowo, obecnie w ludzkich działaniach przeważa indywidualizm, a więzi społeczne uległy istotnemu osłabieniu [zob. Gumkowska, 2008, s. 7]. Mimo iż społeczeństwo obywatelskie stopniowo się rozwija, to Polska nadal wypada marnie w porównawczych badaniach międzynarodowych [zob. The 2010 NGO Sustainability Index; Janoś-Kresło, 2011, s. 9–27]. O ile w świadomości obywatelskiej Polaków wi-

NOTA O AUTORCE

dr Agnieszka Szczudlińska-Kanoś – Instytut Spraw Publicznych, Uniwersytet Jagielloński.

doczne są już korzystne zmiany, o tyle obywatelska aktywność grupowa, w której główną rolę odgrywa działalność organizacji pozarządowych, wspólnot lokalnych i samorządowych, nieformalnych grup oraz ruchów społecznych, jest nadal na niskim poziomie [zob. Sułek, 2009, s. 265–270]. W związku ze słabością więzi i współpracy, na poziomie społeczności lokalnych cały czas brakuje partnerstwa, zaufania i powszechnego rozumienia potrzeby zaangażowania na rzecz wspólnego dobra [zob. Czapiński, 2009, s. 271–273].

Z licznych opinii socjologów wynika, że aktywność wśród społeczności lokalnych chroni mieszkańców przed biedą i wykluczeniem, a współpraca i silne więzi zapewniają rozwój zbiorowości oraz udział mieszkańców w życiu publicznym. Podmioty ekonomii społecznej są, z jednej strony, szansą, impulsem do aktywizacji mieszkańców, z drugiej strony – to właśnie wspólnoty na czele z liderem społecznym, dzięki własnej inicjatywie oraz zewnętrznemu wsparciu, mogą skutecznie wpływać na powstawanie i rozwój przedsiębiorstw społecznych. To bowiem w dużej mierze od wysiłku, pracy, potencjału, a przede wszystkim chęci zbiorowości zależy funkcjonowanie podmiotów ekonomii społecznej.

Jak więc z powyższego wynika, oddziaływanie na linii «ekonomia społeczna – wspólnoty lokalne» jest dwustronne. **Podmioty ekonomii społecznej, obok celów związanych z osiągnięciem „zysków społecznych” stawiają również inne, związane z szeroko rozumianym rozwojem społecznym [por. Leś, 2005]. Wśród nich często znajdują się te dotyczące rozwoju i integracji wspólnot lokalnych.** Sprawnie działający i zróżnicowany sektor ekonomii społecznej daje szereg możliwości angażowania mieszkańców w rozmaite przedsięwzięcia, uwrażliwia na problemy wspólnoty, kształtuje tak ważne postawy odpowiedzialności i partycypacji w procesach demokratycznych oraz wzmacnia dialog między różnymi środowiskami.

1. Lokalnie zakorzenione podmioty ekonomii społecznej

„Organizacje gospodarki społecznej są to te organizacje, których członkowie są kierowani przez zasadę wzajemności dla osiągnięcia wspólnych celów gospodarczych i społecznych, często poprzez społeczną kontrolę kapitału” (J. Restakis).

Pojęcie ekonomii społecznej jest bardzo szerokie. W związku z tym, że w różnych krajach odmienne są instytucjonalno-prawne formy podmiotów ekonomii społecznej, definiowanie jej poprzez uwzględnianie norm prawnych jest nie do końca zasadne [zob. Borzaga, Defourney, 2001, s. 27–270]. Istotne jest jednak wskazanie wspólnego komponentu w tych podmiotach. Biorąc powyższe pod uwagę, trafna wydaje się najbardziej popularna definicja europejskiej sieci badawczej European Research Network (EMES). Według niej za przedsiębiorstwo społeczne uznaje się działalność o głównie społecznych celach, której zyski w założeniu są reinwestowane w jej cele lub we wspólnotę, a nie w celu maksymalizacji zysku lub zwiększenia dochodu udziałowców, czy też właścicieli. EMES określa kryteria społeczne i ekonomiczne, którymi powinny charakteryzować się inicjatywy wpisujące się w ekonomię społeczną. Do kryteriów ekonomicznych zalicza:

- permanentną aktywność w produkcji dóbr i/lub sprzedaży usług; prowadzenie w sposób względnie ciągły, regularny działalności w oparciu o instrumenty ekonomiczne,
- wysoki poziom autonomii, niezależność, suwerenność instytucji w stosunku do instytucji publicznych,
- znaczący poziom ryzyka ekonomicznego,
- zatrudnienie za wynagrodzeniem choćby minimalnej liczby osób.

Kryteria społeczne to natomiast:

- wyraźna orientacja przedsięwzięcia na cel społecznie użyteczny,
- obywatelski, oddolny charakter inicjatywy,
- demokratyczny system zarządzania, zgodnie z zasadą „jeden członek – jeden głos”,
- natura partycypacyjna – wspólnotowy charakter działania,
- ograniczona dystrybucja zysków [Borzaga, Defourney, 2001, s. 16–18].

Zestaw kryteriów jest definicją idealnego przedsiębiorstwa społecznego. Od przedsięwzięć zaliczanych do sektora ekonomii społecznej nie wymaga się jednak spełnienia wszystkich, lecz większości z nich [Nyssens, 2006, s. 6].

Instytucje ekonomii społecznej umożliwiają realizację szeregu ważnych funkcji wobec wspólnot lokalnych m.in.: aktywizujących, opiekuńczych, socjalizujących, które za cel główny mają walkę z wy-

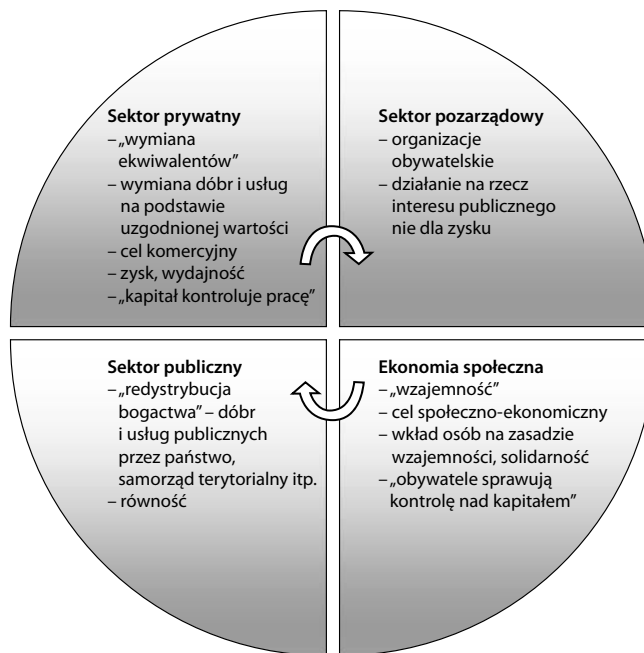
kluczeniem społecznym. Należy jednak wspomnieć, że za grupy zagrożone podmioty ekonomii społecznej uznają w szczególności długotrwale bezrobotnych, bezdomnych, uzależnionych i izolowanych [Hausner, 2007, s. 15]. Nasuwa się więc pytanie, czym zatem funkcje podmiotów ekonomii społecznej różnią się od tych, które obecnie w Polsce spełniają instytucje polityki społecznej, w szczególności administracji publicznej – rządowej i samorządowej? Chcąc odpowiedzieć na powyższe pytanie jednym słowem, można przyjąć, że różnicą tą jest aktywizacja.

Jeszcze kilkanaście lat temu odpowiedź na powyżej przedstawione pytanie byłaby oczywista, gdyż różnica zarysowywała się zdecydowanie bardziej wyraźnie. Potwierdzeniem powyższego mogą być np. ustawy poruszające problemy walki z bezrobociem oraz ich liczne nowelizacje, które stopniowo wprowadzały „aktywność”. Pierwszym aktem prawnym po transformacji ustrojowej, który regulował kwestie polityki państwa wobec bezrobotnych była ustawa z dnia 29 grudnia 1989 r. o zatrudnieniu (Dz.U. z 1989 r., Nr 75, poz. 446). Dawała ona szerokie uprawnienia, przyznając prawo do zasiłku bezrobotnemu po upływie siedmiu dni od zarejestrowania, jeśli nie było dla niego odpowiednich ofert pracy lub możliwości przekwalifikowania. Szybko jednak zauważono zbyt liberalizm w przepisach, mający także oddźwięk w ilości bezrobotnych, i niecały rok później wprowadzono niewielkie zaostrzenie zasad przyznawania zasiłków. Ustawa z 1990 r. (Dz.U. z 1990 r., Nr 56, poz. 323) stawiała wymóg, aby bezrobotny w okresie 12 miesięcy przed zarejestrowaniem pozostawał w stosunku pracy albo podlegał ubezpieczeniu społecznemu z tytułu innej działalności przez co najmniej 180 dni. Od tego przepisu ustawa przewidywała liczne wyjątki. Obowiązek przepracowania 180 dni w ciągu ostatniego roku nie dotyczył m.in. mężczyzn, którzy wcześniej przepracowali 20 lat, oraz kobiet, które przepracowały 15 lat. „Rygorystycznym” uregulowaniom nie podlegali także bezrobotni będący jedynymi żywicielami rodziny. Kolejną próbę „zdyscyplinowania” bezrobotnych wprowadzono wielokrotnie nowelizowaną ustawą z dnia 16 października 1991 r. o zatrudnieniu i bezrobociu (Dz.U. z 1991 r., Nr 106, poz. 457), która określała zadania państwa w zakresie zatrudnienia, przeciwdziałania bezrobociu i łagodzenia jego skutków. W 1994 r.

zmieniono nieco podejście do zatrudnienia i przeciwdziałania bezrobociu, a wdrożony w życie kolejny akt prawny – ustawa z dnia 14 grudnia 1994 r. o zatrudnieniu i przeciwdziałaniu bezrobociu (Dz.U. z 1995 r., Nr 1, poz. 1) – określa już zadania państwa w zakresie łagodzenia skutków bezrobocia, zatrudnienia oraz aktywizacji zawodowej bezrobotnych i innych osób poszukujących pracy. Po raz pierwszy więc zwrócono uwagę na aktywizację. Obecnie obowiązująca ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U. z 2004 r., Nr 99, poz. 1001, z późn. zm.) również określa zadania państwa w zakresie promocji zatrudnienia, łagodzenia skutków bezrobocia oraz aktywizacji zawodowej, ale łagodzenie skutków bezrobocia stało się wyraźnie wtórne wobec zadania dotyczącego promocji zatrudnienia, czyli realizowania aktywnej polityki na rzecz zwiększania liczby osób pracujących, jako najlepszej metody na zmniejszanie bezrobocia.

Dziś, mimo iż w dużo większym stopniu niż kilkanaście lat temu zwraca się uwagę na aktywizację, co dotyczy nie tylko bezrobotnych, ale również osób wykluczonych lub stojących na „granicy wykluczenia” z innych powodów, to nadal „klienci tradycyjnych instytucji polityki społecznej” są zwykle wyłącznie biernymi biorcami środków publicznych. Głównym założeniem oraz cechą charakterystyczną podmiotów ekonomii społecznej jest ich zorientowanie na integrację społeczną poprzez aktywizację zawodową i usamodzielnienie. Możliwość realizacji założeń i celów jest jednak uzależniona od środków finansowych, a więc przedsiębiorstwa społeczne są wręcz zmuszone do generowania dochodów. Ekonomię społeczną od sektora prywatnego odróżnia przede wszystkim fakt, że jej podmioty nie są nastawione na zysk, a gromadzony dochód przeznaczany jest na realizację celów społecznych. Ponadto wyraźną różnicę widać w kontroli, bowiem podmioty ekonomii społecznej nie są kontrolowane przez administrację publiczną, lecz przez organizacje obywatelskie lub też samych obywateli. W zasadzie nie oferują one także dóbr i usług publicznych, które są z założenia dostępne dla wszystkich obywateli lecz dobra i usługi przynoszące korzyści określonej grupie beneficjentów wspólnoty. „Specyfika ekonomii społecznej tkwi w tym, że społeczne są cele działania jej podmiotów i mechanizmy kontrolowania działalności” [Hausner, 2007, s. 12].

Rysunek 1. Cechy wyróżniające ekonomię społeczną

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Restakis, 2006].

Zróznicowane definicje ekonomii społecznej, często wynikające nie tylko z realizacji odmiennych modeli polityki społecznej funkcjonujących w różnych krajach, ale również z przekonań konkretnych badaczy, uniemożliwiają przedstawienie jej wszystkich celów, funkcji, czy ustalenie jednego wzorca ekonomii społecznej. Niemożliwe jest także ujednoczenie podmiotów ekonomii społecznej pod względem prawnym. Istnieje jednak zgoda, co do tego, że przy określaniu istoty ekonomii społecznej, w każdym przypadku można dostrzec wspólną cechę, a mianowicie lokalne zakorzenienie i działanie na rzecz wspólnoty lokalnej. Ekonomia społeczna, nazywana również wspólnotową, jest bowiem uwarunkowana lokalnie, gdyż wyrasta z oddolnych potrzeb, inicjatyw i dotyczy problemów społecznych powstających miejscowo, terytorialnie. Oczywiście może korzystać z zewnętrznych inspiracji, ale niedopuszczalne jest powielanie doświadczeń i praktyk wpisujących się w odmienny kontekst społeczny.

Jak z powyższego wynika, o znaczeniu i obrazie ekonomii społecznej decyduje przyziemność, lokalność. W chwili obecnej nie jest to zwy-

kle działalność dużych rozmiarów. To najczęściej aktywność w mikroskali, lokalnie zakorzeniona we wspólnotach i podejmowana z myślą o bezradnych i wykluczonych.

Celowym jest zatem choćby teoretyczne przeanalizowanie zagadnień związanych ze wspólnotami lokalnymi w kontekście ekonomii społecznej, z ich charakterystyką, czy miejscem w strukturze społecznej. Rozważania te bowiem pozwolą zrozumieć specyfikę społeczności, która jest kluczowa w tworzeniu przedsiębiorstw społecznych. Niezbędna jest także diagnoza przyczyn nadal niezbyt częstego inicjowania działań przez wspólnoty, na rzecz dobra wspólnego, czy rozwoju społeczności lokalnej.

2. Historia badań wspólnot lokalnych

Próby zdefiniowania pojęcia wspólnoty lokalnej i określenia jej istoty podejmowano już od dawna. Problematyka ta jednak znacznie wcześniej pojawiła się w pedagogice, niż w socjologii, politologii, czy w końcu nawet w ekonomii. Przedstawiciele socjologii zwrócili uwagę na grupę dopiero w drugiej po-

łowie XIX w., kiedy coraz częściej mówiło się o tym, że społeczeństwo składa się z pewnych zbiorowości ludzkich, które charakteryzują się zróżnicowaną genozą, strukturą i wielkością oraz pełnią zróżnicowane funkcje. W politologii zainteresowanie wspólnotami datuje się na lata 40. XX w., kiedy przedmiotem badań stały się zagadnienia polityki lokalnej porostrzeganej przez pryzmat działań lokalnych władz.

Początek analiz nad strukturami społeczno-przestrzennymi związany jest z pracami F. Le Playa, który zainicjował monograficzne badania klasy robotniczej w Europie, uwzględniając środowiskowo i lokalny kontekst egzystencji. W latach 20. i 30. XX w., w Stanach Zjednoczonych pojawił się nowy nurt – *community studies*, którego przedstawiciele zwracali szczególną uwagę na miejsce zamieszkania [Starosta, 2002, s. 98–99]. Za pionierów tych badań uznaje się R.S. Lynda oraz M. Lynd, których zdaniem zmiany społeczne wynikały z procesów industrializacji, alienacji i permanentnego wzrostu konsumpcjonalizmu. Do tradycji badań socjologicznych tzw. *community studies* wpisały się również dzięki innemu przedstawicielowi szkoły chicagowskiej R.E. Parkowi, który kontynuując koncepcję F. Tönniesa zarysował różnicę pomiędzy wspólnotą a społeczeństwem. Tönnies dokonał bowiem podziału zbiorowości społecznej i wyróżnił wspólnoty i zrzeszenia. Klasyfikację swoją oparł na stwierdzeniu, że wszystkie stosunki społeczne są tworem ludzkiej woli, której są dwa rodzaje. Pierwszy typ, to wola organiczna (inaczej naturalna), drugi to wola arbitralna [Szacka, 2003, s. 227]. Niemiecki socjolog trafnie twierdził, że wszystkie rodzaje więzi, w których przeważa wola organiczna nazywamy wspólnotami, a te, które są kształtowane przez wolę arbitralną – stowarzyszeniami. Według niego wspólnota to rodzaj grupy pierwotnej, która powstała bez ingerencji człowieka, w wyniku określonych ludzkich potrzeb i dążeń. Zrzeszenie natomiast to taka grupa, która w sposób celowy i intencjonalny została utworzona przez człowieka, aby realizować określone zadania. Do zrzeszeń Tönnies zaliczył więc spółki, towarzystwa handlowe, stowarzyszenia oraz wszelkiego rodzaju organizacje, do wspólnot natomiast rodziny, społeczności lokalne oraz grupy rówieśnicze. Ich pierwotność wyraża się w tym, że powstały w wyniku spontanicznych relacji międzyludzkich i że są obecne w życiu każdego człowieka od początku powstania gatunku ludz-

kiego. Prowadząc swoje badania Tönnies zwracał szczególną uwagę na małe społeczności [Tönnies, 1988, s. 48–50]. Wraz z francuskim filozofem i socjologiem E. Durkheimem naukowiec ten, jako jeden z pierwszych zajął się analizą grup pierwotnych oraz odkrywaniem i przedstawianiem ich społecznych cech.

Mikrosocjologią interesował się także Ch. Horton Cooley, który obok Tönniesa i Durkheima uznawany jest za jednego z głównych twórców teorii poświęconych społecznościom lokalnym. Cooley podzielił grupy na pierwotne i wtórne. Do grup pierwotnych zaliczył małe grupy, charakteryzujące się bliskimi więziami między ich członkami. Jego zdaniem stanowią one podstawę rozwoju społecznego jednostki, odgrywają kluczową rolę w procesie socjalizacji i historycznie rzecz biorąc, są wcześniejsze od grup wtórnych. Uczestnicy grupy pierwotnej dużo o sobie wiedzą i dbają o wspólne dobro. Do takich grup należy rodzina, wspólnota sąsiedzka. Grupy wtórne są większe, powstają w określonym celu, a występujące w nich więzi nie mają charakteru osobistego. Do tej kategorii teoretyk zaliczył zespoły pracownicze i różnego rodzaju stowarzyszenia.

W socjologii polskiej studia o charakterze monograficznym na temat wspólnot lokalnych prowadzili m.in.: F. Bujak, F. Znaniński, S. Ossowski, J. Chałasiński, W. Pol oraz K. Dobrowolski. Bujak (1875–1953), opierając się na posiadanej wiedzy z kilku nauk m.in. historii, ekonomii, socjologii, geografii [Szacki, 1995, s. 405–407] oraz w dużej mierze na własnych materiałach (najczęściej wywiadach i obserwacjach zbiorowości), a także zebranych danych historycznych, badał bezpośredni kontakt członków wspólnoty lokalnej z otoczeniem, jak również zależności zachodzące pomiędzy zjawiskami gospodarczymi i społecznymi [Szacka, 2003, s. 228]. Zainteresowania Dobrowolskiego (1894–1987) skupiały się na przeobrażeniach kulturowych społeczności, które zamieszkiwały tereny Podhala, Spiszu i Orawy. Chałasiński (1904–1979) natomiast, uważany za kontynuatora myśli socjologicznej Znanińskiego, w swojej 4-tomowej pracy „*Młode pokolenie chłopów*” (1938), przedstawił kształtowanie się ruchów społecznych na wsi. Jego zainteresowania naukowe skupiały się bowiem właśnie w obrębie socjologii wsi, wychowania, kultury i narodu. W swoich dziełach Chałasiński koncentro-

wał się w dużej mierze na społeczno-historycznym opisie procesu kształtowania się nowego społeczeństwa polskiego. Do nauki i języka potocznego wprowadził do dziś używany termin „awansu społecznego” [Winclawski, 2001, s. 82–86]. Znanięcki (1882–1958) w kwestiach dotyczących wspólnot lokalnych twierdził, że na każdego człowieka, na jego rodzinę, wielki wpływ wywiera środowisko lokalne. Największą rolę odgrywa najbliższe otoczenie, którym są sąsiedzi. Znanięcki zwraca także uwagę na opinię społeczną, która kształtuje się w otoczeniu sąsiedzkim. Opinia ta była pewnego rodzaju kontrolą społeczną, która pozwalała na pewne zachowania, a innych wręcz nie respektowała [zob. Hałas, 1999, s. 1].

Badania empiryczne wspólnot lokalnych, które prowadzono przed wojną dotyczyły przede wszystkim wspólnot lokalnych żyjących we wsiach lub małych miastach. Po zakończeniu II wojny światowej zainteresowania badawcze skierowano głównie na procesy urbanizacyjne. Do lat 60. XX w. szczególne znaczenie odgrywały procesy integracji społeczeństwa, które zachodziły na „nowych ziemiach”. Początek lat 80. to zwrócenie uwagi na korelację zachodzącą pomiędzy pogarszającym się stanem ekonomicznym a społecznym [Barański i in., 2007, s. 167–168]. Transformacja ustrojowa w Polsce, która miała miejsce w 1989 r. również w znaczący sposób wpłynęła na rozwój wspólnot lokalnych. W związku z tym, że mieszkańcy gminy, na bazie ustawy z 8 marca 1990 r., otrzymali możliwość uczestnictwa w działalności gminy, a rozstrzygnięcia podejmowali w głosowaniu powszechnym (poprzez wybory i referendum) lub za pośrednictwem organów gminy, badania w tym okresie skoncentrowane były na wykorzystywaniu różnych form demokracji bezpośredniej w lokalnych wspólnotach [zob. Piasecki, 2009].

Współcześnie, badania dotyczące wspólnot ukierunkowane są raczej na ich funkcjonowanie oraz aktywność. Wspólnoty lokalne nadal bowiem w niewielkim stopniu wykorzystują swój potencjał oraz możliwości, jakie dał im ustawodawca. Za przykład może posłużyć wprowadzona w 2010 r. nowelizacja ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. z 2003 r., Nr 96, poz. 873, z późn. zm.), która umożliwia wspólnotom aktywność dzięki „inicjatywie lokalnej”. Mieszkańcy jednostki

samorządu terytorialnego bezpośrednio, bądź za pośrednictwem organizacji pozarządowych, lub innych określonych w ustawie podmiotów mogą składać wnioski o realizację zadania publicznego do jednostki samorządu terytorialnego, na terenie której mają miejsce zamieszkania lub siedzibę. Niewielka chęć do publicznego przedstawiania własnych pomysłów, problemów oraz ich rozwiązań wynika z wielu czynników m.in.: braku czasu, wiedzy, wiary we własne siły, możliwości, jak również z nieobecności, nieumiejętności i niedopasowania do współczesnych potrzeb działań liderów społecznych.

3. Społeczność lokalna jako element struktury społecznej

Każde, mniej lub bardziej rozwinięte społeczeństwo funkcjonuje w oparciu o wykształconą, konkretną strukturę społeczną. W obrębie każdej struktury społecznej wyróżnia się mikrostrukturę i makrostrukturę. Mikrostruktura jest układem pozycji i ról społecznych w ramach grup społecznych oraz małych grup wchodzących w skład większych zbiorowości np. wspólnot rodzinnych, społeczności lokalnych, kręgów rówieśniczych czy towarzyskich. Makrostruktura natomiast jest układem klas i warstw społecznych, grup społeczno-zawodowych, wielkich społeczności terytorialnych.

Dobór kategorii, według których dzieli się zbiorowości ludzkie na określone struktury społeczne zależy od ich charakteru, a także od celów badawczych lub praktycznych konkretnych osób.

O kształcie struktury społecznej decyduje szereg różnego rodzaju czynników, które jednocześnie różnicują społeczeństwa. Podziały te bezpośrednio determinują:

- czynniki demograficzne (np. płeć, wiek),
- czynniki ekonomiczne (np. dochód, rodzaj działalności zarobkowej, poziom rozwoju gospodarczego, techniki wytwarzania dóbr materialnych, proporcje między sektorami gospodarki, społeczny podział pracy, zasoby siły roboczej, stosunki własnościowe, rozmiary i struktura wytworzonego dochodu oraz zasady jego podziału),
- czynniki polityczne i ideologiczne (np. stan uprzywilejowania poszczególnych osób, czy

grup ze względu na ich dostęp do władzy, przynależność partyjną itp.),

- czynniki terytorialne (np. miasto, wieś) oraz geograficzne (np. ukształtowanie powierzchni, klimat, bogactwa naturalne),
- przynależność etniczna,
- przynależność rasowa,
- przynależność religijna,
- czynniki kulturowe (np. styl życia, wykształcenie).

Rozważając w sposób szczegółowy czynnik terytorialny, społeczność możemy podzielić na: lokalną, regionalną, krajową, kontynentalną oraz globalną.

Społeczności lokalne stanowią jeden z głównych składników struktury społecznej, której instytucjonalnym i politycznym wyrazem jest gmina [Szczepański, 2005, s. 123]. Są to zbiorowości społeczne zamieszkujące określone terytorium, na którym członkowie rozwijają codzienną aktywność społeczno-gospodarczą [Eckert, 2003, s. 283]. Częściami składowymi społeczności lokalnej są więc rodziny i sąsiedztwa. W specyficzny sposób kształtują oni silne, lokalne więzi społeczne oraz różne formy lokalnego życia zbiorowego. Na ich społeczno-kulturową odrębność niejednokrotnie wpływa samoistnie wytwarzany przez nich system kontroli zachowań swoich członków, umiejętne organizowanie działalności kulturalno – edukacyjnej, efektywne kształtowanie opinii publicznej czy zdolność wypełniania praktyk religijnych [Sikora, 2001,

s. 77]. Poruszając kwestię odrębności, warto zwrócić uwagę na fakt, że w społeczeństwach o charakterze bardziej „tradycyjnym” społeczności lokalne mają większą autonomię, swoje własne normy społeczne regulujące ich działania, natomiast w społeczeństwach „nowoczesnych” przeważać zaczyna makrospołeczny układ normatywny, zaś granice społeczności lokalnych ustanawiane są przede wszystkim w oparciu o normy prawne, w mniejszym stopniu istotne są granice kulturowe.

Duży problem definicyjny stanowi również wykazanie różnicy pomiędzy społecznością lokalną a wspólnotą lokalną. Najprościej rzecz ujmując społeczność lokalna jest siecią osobistych powiązań, kontaktów grupowych, tradycji i wzorców zachowania, które powstają w określonej sytuacji społeczno-gospodarczej i na konkretnym obszarze. Podczas, gdy sieć społecznych interakcji i więzi wytworzonych w procesie umożliwiającym osiągnięcie poczucia wspólnych wartości, symboli, tradycji, przy równoczesnej świadomości odrębności i chęci współdziałania, jest bardzo bogata można mówić o zaistnieniu wspólnoty lokalnej. Zdaniem A. MacIntyre’a, zwolennika wspólnot panadrodzinnych, ale niższych od państwowych, wspólnota lokalna oparta ma być na teorii dobra oraz na więziach przyjaźni [MacIntyre, 1999, s. 8–9, 131–133]. Społeczności lokalne w bardzo dużym stopniu determinuje ich geneza. Najsilniejsze więzy lokalne ujawniają mieszkańcy średniej wielkości wsi, o kilkukilowej historii, najmniejsze natomiast wystę-

Tabela 1. Podział społeczności według zasięgu terytorialnego

Społeczność	Zasięg terytorialny	Cechy charakterystyczne
Lokalna	wieś, osiedle, parafia, gmina, powiat, miasto	Trwały system więzi i interakcji społecznych, poczucie zakorzenienia i przynależności do zamieszkiwanego miejsca. Więzy (również sąsiedzkie) wynikające ze wspólnoty interesów i potrzeb. Formy społecznego współdziałania wspierane np. poprzez lokalne stowarzyszenia, organizacje pozarządowe, podmioty ekonomii społecznej, koła zainteresowań, zorganizowane grupy społeczne, kościoły
Regionalna	województwo, region	System więzi społecznych oparty o wspólne, regionalne interesy i korzyści gospodarczo-ekonomiczne oraz kulturowe. Różne formy społecznego współdziałania np. stowarzyszenia, organizacje
Krajowa	państwo	Więzy społeczne oparte o wspólne interesy społeczno-ekonomiczne, bezpieczeństwa, kulturowe, polityczne
Kontynentalna	zamieszkuje jeden kontynent	Wspólne interesy: polityczne, społeczne, gospodarcze, ekologiczne i kulturalne na danym kontynencie
Globalna (światowa)	obejmuje ludność całego świata	Wspólne interesy: polityczne, społeczne, gospodarcze, ekologiczne i kulturalne

Źródło: opracowanie własne.

pują w wielkomiejskich osiedlach, które powstały w ostatnim ćwierćwieczu i są wyrazem urbanizacji życia oraz szybkich przekształceń cywilizacyjnych [Chodubski, 2004, s. 54].

Spółeczności lokalne, które są zwarte i wyodrębnione terytorialnie, posiadają zwykle cechy wspólnot. Wspólnoty natomiast nie dają się sprowadzić do społeczności lokalnych. Wspólnota istnieje i trwa przede wszystkim dzięki określonym stosunkom wewnętrznym w niej panującym, społeczność lokalna natomiast dzięki związkom z terytorium, na którym się ukształtowała [Mendza-Drozd, Frączak, 2007]. Należy jednak wiedzieć, że w życiu codziennym pojęcia te stosowane są bardzo często wymiennie i uznawane za synonimy.

Więzi społeczne, tak charakterystyczne dla wspólnot lokalnych do końca XIX w. w skutek postępu cywilizacyjnego i przemysłowego oraz towarzyszącego im procesu industrializacji i urbanizacji, zaczęły stopniowo słabnąć [Ihnatowicz i in., 1996, s. 68]. Zjawiska te stały się więc przyczyną przekształcenia się wspólnot lokalnych, które władły określonym obszarem, na zbiorowości terytorialne [Ossowski, 2004, s. 170]. Procesy te jednak nie były wyłącznie samoistne. Za ich przyczynę można bowiem uznać świadomą politykę, która w powojennej Polsce, miała na celu zapewnienie wszechwładzy państwa. W efekcie tych wszystkich zmian wspólnoty i społeczności lokalne stopniowo stawały się niejako wytworami nie tylko procesów uprzemysłowienia, ale także i upolitycznienia [Szacka, 2003, s. 233–235].

Różnica pomiędzy wspólnotami lokalnymi a zbiorowościami terytorialnymi jest bardzo duża. Po pierwsze, zbiorowość jest pojęciem znacznie szerszym niż wspólnota czy społeczność. Po drugie, jednostki, które są członkami zbiorowości terytorialnej żyją obok siebie i zaspokajają swoje potrzeby, ale nie czują się związane ani z zamieszkiwa-

nym przez nie obszarem, ani ze sobą na wzajem. Niejednokrotnie również zdarza się, że ich związki są silniejsze z ludźmi spoza układu lokalnego. Ponadto, wspólnoty zamieszkują miejsce postrzegane jako „coś” znanego, własnego, zbiorowości natomiast żyją na pewnym obszarze, terytorium, który zwykle jawi się jako niczyj.

W definicjach wspólnoty lokalnej, mimo iż pojęcie to wymaga ujęcia socjologicznego i filozoficznego, coraz częściej spotykamy się z podejściem administracyjnym i politycznym. Zjawisko to spowodowane jest tym, że obecnie wspólnoty lokalne stanowią podmiot życia politycznego, a ściślej rzecz ujmując samorządowego. Ponadto umiejscawiając wspólnoty w sferze polityki pełniejsza się staje prezentacja ich samorządowego charakteru, a to od ich „jakości” zależy kształtowanie się samorządu terytorialnego, rozumianego jako podstawowa forma organizacji lokalnego życia publicznego [Chodubski, 2004, s. 54]. Od funkcjonowania wspólnoty, cechującej się silnymi więziami, dobrą komunikacją oraz efektywnym przywództwem, zależy również sukces podmiotów ekonomii społecznej.

4. Rola przywództwa w rozwoju wspólnot lokalnych

Na rozwój wspólnoty lokalnej, rozumianej jako proces służący rozwiązywaniu problemów lokalnych (na poziomie gminy, powiatu) i stwarzaniu warunków do zaspokajania potrzeb mieszkańców, bardzo korzystnie wpływa zaangażowanie władz, instytucji i wszelkich grup interesu oraz samych mieszkańców.

Problemy społeczne są najlepiej obserwowalne i dostrzegane na poziomie lokalnym, stąd też to właśnie do obowiązków samorządów gminnych należy wykonywanie zadań na rzecz wspólnot, zaspokajanie ich zbiorowych potrzeb oraz działanie

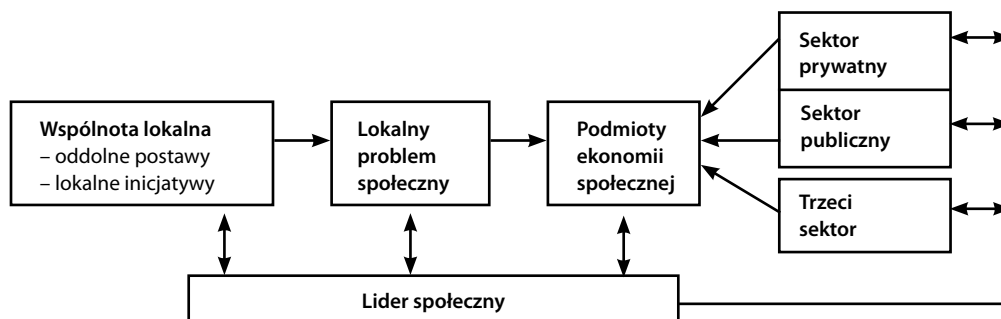
Tabela 2. Wspólnota lokalna a zbiorowość terytorialna

Wspólnota lokalna	Zbiorowość terytorialna
<ul style="list-style-type: none"> • zamieszkują dane miejsce (wytworzone przez społeczność), • zachodzą interakcje społeczne, • istnieje więź psychiczna, • poczucie wspólnoty z ludźmi zamieszkującymi dane terytorium postrzeganego jako „nasze miejsce”. 	<ul style="list-style-type: none"> • zamieszkują określone terytorium (wytworzone przez instytucje np. region), • skupisko zatowarowanych jednostek, • skład płynny i zmienny, • trudności z nawiązywaniem więzi społecznych, • zaspokajanie potrzeb w obrębie terytorium, ale bez więzi.

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Szacki, 2005, s. 597–598; Jałowicki, 1988, s. 17–19; Kleer, 2008, s. 49].

Rysunek 2. Rozwój wspólnoty lokalnej

Źródło: opracowanie własne.

w zakresie szeroko rozumianej polityki społecznej (zob. np. ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej). Podmioty ekonomii społecznej wraz z samorządem terytorialnym jak najczęściej powinny tworzyć kolektywy umożliwiające oraz ułatwiające realizację kwestii wspólnot, spełniając przy tym zarówno cele społeczne, jak i ekonomiczne. Nieprawidłowym jest jednak kopiowanie rozwiązań bez zwrócenia uwagi na specyfikę wspólnoty. O ile liczne problemy społeczne takie jak: ubóstwo, bezradność, długotrwałe bezrobocie, problemy niepełnosprawnych, bezdomnych, uzależnionych i uchodźców oraz wynikające z nich wykluczenie społeczne, dotyczą w zasadzie każdej wspólnoty terytorialnej, to zjawiska te różnią się m.in. skalą występowania, czy stopniem nasilenia, co jest pochodną wielu innych czynników oraz uwarunkowań m.in.: historycznych, ekonomicznych, politycznych, kulturalnych. Na rozwój społeczności lokalnej oprócz administracji samorządowej, rządowej, organizacji trzeciego sektora ogromny wpływ ma również skłonna do współpracy oraz chętna do kontrybuowania na rzecz gminy zintegrowana społeczność przedsiębiorców. Oczywiście we wszystkich tych sektorach kluczowe znaczenie odgrywają tzw. elity lokalne. Do grupy tej można w szczególności zaliczyć kluczowych samorządowców, lokalnych przedsiębiorców, działaczy społecznych, czy w końcu liderów społecznych.

We wspólnotach lokalnych ważną rolę odgrywali i do dziś odgrywają aktywiści życia publicznego, nazywani inaczej aktorami, liderami lokalnymi, czy właśnie liderami społecznymi. „Liderzy są drożdżami w samoorganizacji społeczności lokalnych

dążących do uzgodnionego celu” [Sienkiewicz, 2008, s. 142]. W społecznościach lokalnych, które kształtowały się w ostatnim półwieczu, w wielkich aglomeracjach, takimi liderami najczęściej byli ludzie młodzi, którzy swoją aktywność polityczną rozpoczynali na początku lat 80. jako uczniowie lub studenci. Zwykle podejmowali oni spontaniczne, odważne decyzje, lecz nie oceniali realnie rzeczywistości. W swojej działalności, odwołując się do wzorców amerykańskich i zachodnioeuropejskich, bardzo często kierowali się emocjami. W społecznościach charakteryzujących się większą homogenicznością liderami samorządności byli ludzie w średnim wieku o dużym doświadczeniu w pracy organizacyjnej, często związani z ruchem solidarnościowym. Uczestnictwo w sprawowaniu władzy samorządowej było dla nich nie tylko potrzebą samorealizacji, ale także dawało poczucie wyższości nad innymi oraz stanowiło źródło dochodów. Najmniejszy odsetek liderów samorządowych stanowili ludzie w podeszłym wieku, zwykle o tradycjach wojskowych oraz inteligenckich. Reprezentowali oni zarówno małe społeczności lokalne, jak i duże aglomeracje. Ich umiejętności przywódcze i organizatorskie były niejednokrotnie efektem działań opozycyjnych [Chodubski, 2004, s. 60–62].

Współcześnie lider społeczny ma nieco inne zadanie, niż kilkanaście lat temu, kiedy to przywództwo miało charakter w zasadzie jednostronny. Jeszcze do końca lat 90. XX w. przywództwo postrzegano jako zdolność do wpływania lub sprawowania władzy we wspólnotach społecznych [zob. Seeman, 1960, s. 53; Abercrombie i in., 1988, s. 135–136], czy też władzę jednej lub kilku osób do

wpływania na grupę i adaptowania własnej polityki [Bogdanor, 1992, s. 321–323]. Istotne jest to, że przywódca w takim ujęciu był jedynie reprezentantem grupy, wspólnoty, społeczności.

Dziś, pomimo wielu propozycji definiowania przywództwa, najczęściej określa się je jako proces wpływania na innych w celu wspólnego osiągnięcia uzgodnionych celów organizacji [Alston, 2002, s. 2] lub wspólnoty. W nowoczesnym rozumieniu bowiem cele pochodzą nie tylko od lidera, ale są wypadkową zarówno jego dążeń, jak i grupy. „O przywództwie można mówić, kiedy za sprawą liderów zwolennicy zabiegają o cele” [Burns, 1997, s. 261–272]. Przywództwo polega zatem na dostrzeganiu i realizowaniu wspólnych zamysłów, na realizacji potencjału tkwiącego w innych ludziach, na użyciu wpływu, bez sięgania po środki przymusu [Yukl, 2012, s. 5–7].

Kim jest współczesny lider społeczny i jaki ma on wpływ na rozwój podmiotów ekonomii społecznej? Odpowiedź na wyżej przedstawione pytanie nie jest oczywista, bowiem pojęcie lidera społecznego można rozpatrywać z wielu punktów widzenia. Po pierwsze, jako osobę posiadającą pewną zdolność zjednywania sobie zwolenników, wywierania wpływu, tworzenia wizji oraz pobudzania ludzi do przejawiania inicjatywy, brania udziału w przedsięwzięciach lokalnych, czyli działania służącego osiągnięciu wspólnego celu. Z perspektywy ekonomii społecznej będzie nim najczęściej walka z wykluczeniem społecznym. Po drugie, liderem społecznym może być osoba działająca w organizacjach publicznych i pozarządowych, która ma na celu realizację wspólnych zamierzeń. Po trzecie, osoba funkcjonująca w sferze biznesu oraz realizująca zamierzenia własne i organizacji poprzez współpracę ze wspólnotami [Szczudlińska-Kanoś, 2013, s. 103].

W związku z tym, że liderzy społeczni zawsze działają z określoną grupą oraz na konkretnym ob-

szarze, ich cele są zróżnicowane [zob. Żukiewicz, 2011, s. 233]. Podstawowym jednak wyzwaniem lidera społecznego jest zdefiniowanie dobra wspólnego w konkretnej wspólnotcie. Zbyttna generalizacja oraz uogólnienia demobilizują i demotywią do aktywności. Lider ma zatem uruchamiać i prowadzić proces, w którym przedstawiciele społeczności wspólnie określają kolektywne dobro oraz wyzwoić w grupie siłę i energię do działania. Lider społeczny to osoba, która chce oraz potrafi ulepszać swoje środowisko, m.in. wykorzystując potencjał podmiotów ekonomii społecznej. Po identyfikacji potrzeb społeczności kreuje wizję zmiany i dokonuje jej poprzez angażowanie innych [zob. Krames, 2005; Newman, 1994, s. 35]. Tworzy warunki do współdziałania wokół wspólnie wypracowanych i rozumianych celów.

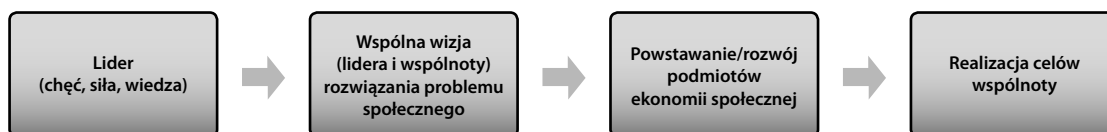
Koncepcja nowego przywództwa zakłada, że lider społeczny ma być animatorem, sponsorem innowacji, projektantem, a nie władcą, czy nawet przewodnikiem. Podejmowane decyzje powinny być implikacją partnerskiego konsensusu, a nie rezultatem władczej pozycji decydenta. Kluczowa jest zatem społeczna partycypacja [zob. Kotter, 1990, s. 3–8].

Wartym zaznaczenia jest również fakt, że poważnym błędem jest utożsamianie lidera społecznego z osobą pełniącą funkcje publiczne z wyboru. Niewłaściwe jest bowiem stwierdzenie, że każdy parlamentarzysta czy samorządowiec jest liderem społecznym. Liderzy społeczni – poza należytyym sprawowaniem mandatu – robią coś więcej, tzn. angażują wspólnoty do działania, „prowadzą innych, by sami siebie prowadzili” [Manz, Sims, 2001, s. 127–136].

Zakończenie

Warunkiem zrównoważonego rozwoju wspólnot jest włączenie do wspólnej pracy i na rzecz

Rysunek 3. Rola lidera społecznego w rozwoju podmiotów ekonomii społecznej

Źródło: opracowanie własne.

całej wspólnoty zarówno instytucji publicznych, samorządu terytorialnego, przedstawicieli sfery prywatnej, organizacji pozarządowych, jak i samych mieszkańców. O sukcesie nie decydują bowiem zgromadzone zasoby materialne, administracja, czy przepisy prawa, ale ludzie, kapitał ludzki. Szczególną siłą dysponują zorganizowane wspólnoty, charakteryzujące się przedsiębiorczością, skłonnością do samoorganizowania się i współdziałania, posiadające umiejętność wyłonienia liderów, którzy cieszą się uznaniem i szacunkiem. Współcześnie fundament rozwoju lokalnego stanowi kapitał ludzki, społeczny, a spoiwem łączącym, a zarazem umożliwiającym realizację celów społecznych na poziomie lokalnym może być ekonomia społeczna.

Zważywszy na powyższe, bez udziału wspólnot lokalnych ekonomia społeczna i jej podmioty nie będą mogły się rozwijać, a zatem i pomagać w rozwiązywaniu problemów społecznych. Kluczowe jest więc ich zaangażowanie w działalność na rzecz dobra wspólnego. Aby jednak zrealizować ten ambitny cel, należy określić, dlaczego dziś w Polsce wspólnoty są raczej bierne. Oczywiście odpowiedź na powyższe postawione pytanie nie jest jednoznaczna, bowiem wpływa na nią szereg czynników, m.in.:

- brak wiary wspólnot w możliwość skutecznego działania,

- indywidualizm,
- brak czasu, chęci,
- brak wystarczającej wiedzy, np. dotyczącej możliwości, jakie daje przedsiębiorstwo społeczne,
- trudności organizacyjne, prawno-administracyjne,
- brak liderów społecznych.

Jednym z licznych powodów pasywności wspólnot jest nieobecność, nieumiejętność lub niedopasowanie do współczesnych potrzeb działań liderów społecznych, których zaangażowanie mogłoby w znacznym stopniu wpłynąć na rozwój aktywności we wspólnotach. Potrzebni są więc przywódcy – ludzie obdarzeni charyzmą, mający wzgląd na potrzeby innych oraz zdolni do intelektualnej stymulacji otoczenia. Sprawne funkcjonowanie społeczności lokalnych jest więc w dużej mierze uzależnione od ludzi umiających jednoczyć wysiłki obywateli dla wspólnego dobra. To korzystnie wpływa na rozwój wspólnoty oraz podmiotów ekonomii społecznej. W przyszłości sektor ekonomii społecznej będzie się dynamicznie rozwijał, a w publikacjach naukowych dotyczących tej tematyki prawdopodobnie będziemy mówić o regionach, wspólnotach regionalnych oraz ich oddziaływaniu na podmioty ekonomii społecznej w szerszym zasięgu, może i krajowym.

Literatura

- Abercrombie N., Hill S., Turner B.S.** [1988], *The Penguin Dictionary of Sociology*, Penguin Books, London.
- Alston J.A.** [2002], *Multi-leadership in urban schools. Shifting paradigms for administration and supervision in the new millennium*, University Press of America, New York.
- Barański M., Kantyka S., Kubas S., Kuś M.** [2007], *Samorząd terytorialny i wspólnoty lokalne*, Wyd. Komandor, Warszawa.
- Bogdanor V.** (ed.) [1992], *The Blackwell Encyclopedia of Political Science*, Oxford: Blackwell.
- Borzaga C, Defourney J.** (ed.) [2001], *The Emergence of Social Enterprise*, Routledge, London, New York.
- Burns J.M.** [1997], *Władza przywódcza*, [w:] J. Szczupaczyński (red.), *Władza i społeczeństwo*, Scholar, Warszawa.
- Center for Civil Society Studies at the Johns Hopkins Institute for Policy Studies**, dostępne na: <http://ccss.jhu.edu/research-projects/comparative-nonprofit-sector> [04.09.2013].
- Chodubski A.** [2004], *Tożsamość lokalna a rozwój samorządu terytorialnego*, [w:] B. Nawrot, J. Pokładecki (red.), *Samorząd ponadgminny w Polsce. Tradycja, odrodzenie, doświadczenia*, UAM, Poznań.
- Czapiński J.** [2009], *Kapitał społeczny*, [w:] J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza społeczna 2009. Warunki i jakość życia*

Polaków, Raport, Rada Monitoringu Społecznego, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Warszawie, Warszawa.

Eckert M. [2003], *Rola samorządnych społeczności lokalnych i regionalnych w epoce globalizacji*, [w:] W. Hładkiewicz, A. Małkiewicz (red.), *Globalizacja. Wyzwania dla Polski i regionu lubuskiego*, Instytut Politologii UZ i Regionalne Centrum Animacji Kultury, Zielona Góra.

Frączek M., Hausner J., Mazur S. (red.) [2012], *Wokół ekonomii społecznej*, MSAP UEK, Kraków, dostępne na: http://www.ekonomiaspoleczna.msap.pl/downloads/podrecznik_wes.pdf [26.06.2013].

Gumkowska M. [2008], *Przedsiębiorstwo ekonomii społecznej w środowisku lokalnym*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa, dostępne na: <http://www.ekonomiaspoleczna.pl/files/ekonomiaspoleczna.pl/public/Biblioteka/2008.27.pdf> [28.06.2013].

Hałas E. (red.) [1999], *Teoria socjologiczna Floriana Znanieckiego a wyzwania XXI wieku*, KUL, Lublin.

Hausner J. [2007], *Ekonomia społeczna jako kategoria rozwoju*, [w:] J. Hausner (red.), *Ekonomia społeczna a rozwój*, MSAP UEK, Kraków, dostępne na: http://msap.uek.krakow.pl/dokl/publ/es_ekonomia.pdf [20.06.2013].

- Ihnatowicz I., Mączak A., Zientara B., Żarnowski J.** [1996], *Spółczesność polska od X do XX wieku*, Książka i Wiedza, Warszawa.
- Jałowiecki B.** (red.) [1988], *Problemy rozwoju regionalnego i lokalnego*, Studia z gospodarki przestrzennej, Uniwersytet Warszawski, Warszawa.
- Janoś-Kresło M.** [2011], *Organizacje pozarządowe jako element społeczeństwa obywatelskiego*, „Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów”, Zeszyt Naukowy 106, SGH, Warszawa.
- Joint Report on Social Protection and Social Inclusion 2010**, *European Commission*, dostępne na: ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=5503&langId=en [04.09.2013].
- Kleer J.** (red.) [2008], *Samorząd lokalny – dobro publiczne*, Wyd. CeDeWu.pl, Warszawa.
- Kotte J.P.** [1990], *A force for change: How Leadership differs from management*, Free Press, New York.
- Krames J.A.** [2005], *Jack Welch and the 4 E's of Leadership: How to Put GE's Leadership Formula to Work in Your Organization*, McGraw-Hill Education (India) Pvt Limited.
- Leś E.** [2005], *Nowa Ekonomia Społeczna. Wybrane koncepcje*, „Trzeci Sektor”, nr 2.
- Lukkarinen M.** [2005], *Community Development, Local Economic Development and the Social Economy*, Community Development Journal, no 4.
- MacIntyre A.** [1999], *Dependent Rational Animals. Why Human Begins Need the Virtues*, Open Court, Chicago and La Salle, Illinois.
- Manz Ch.C., Sims H.P.** [2001], *The New SuperLeadership. Leading Others to Lead Themselves*, Berrett-Koehler Publishers, Inc. San Francisco.
- Mendza-Drozd M., Frączak P.** [2007], *Wsparcie dla małych bohaterów. Większe dobro wspólne – obywatel Unii w społeczności lokalnej*, „Tygodnik Powszechny” 25.
- Newman B.** [1994], *Dziesięć cnót dobrego przywódcy*, Medium, Warszawa.
- Nyssens M.** (ed.) [2006], *Social Enterprise: At the Crossroads of Market, Public Policies and Civil Society (Routledge Studies in the Management of Voluntary and Non-Profit Organizations)*, Routledge, New York.
- Ossowski S.** [2004], *Zagadnienie więzi regionalnej i więzi narodowej na Śląsku Opolskim*, „Przegląd socjologiczny” 1947, t. IX, z. 1–4, [w:] D. Niczyporuk (red.), *Stare i nowe struktury społeczne w Polsce*, t. V, Terytorialne struktury społeczne, Lublin.
- Piasecki A.K.** [2009], *Samorząd terytorialny i wspólnoty lokalne*, PWN, Warszawa.
- Restakis J.** [2006], *Defining the Social Economy – The BC Context*, British Columbia Co-operative Association.
- Starosta P.** [2002], *Encyklopedia socjologii*, t. 4, S–Ż, hasło: *Spółczesność lokalna, Community studies*, Oficyna Naukowa, Warszawa.
- Szacka B.** [2003], *Wprowadzenie do socjologii*, Oficyna Naukowa, Warszawa.
- Szacki J.** (red.) [1995], *Sto lat socjologii polskiej. Od Supińskiego do Szczepańskiego*, wybór tekstów, PWN, Warszawa.
- Szacki J.** [2005], *Historia myśli socjologicznej*, PWN, Warszawa.
- Sienkiewicz M.W.** [2008], *Rola liderów lokalnych w rozwoju gmin w Polsce*, [w:] S. Michałowski, K. Kuć– Czajkowska, *Przywództwo lokalne a kształtowanie demokracji partycypacyjnej*, Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Sikora J.** [2001], *Lokalne układy społeczne*, [w:] S. Wykretowicz (red.), *Samorząd w Polsce. Istota, formy, zadania*, Wyd. Wyższej Szkoły Bankowej, Poznań.
- Szczepański M.** [2005], *Spółczesności lokalne i regionalne a ład kontynentalny i globalny*, [w:] W. Wesołowski, J. Włodarek (red.), *Kręgi integracji i rodzaje tożsamości. Polska, Europa, Świat*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Seeman M.** [1960], *Social status and leadership*, Bureau of Educational Research, Ohio State University, Columbus.
- Sulek A.** [2009], *Doświadczenie i kompetencje obywatelskie Polaków*, [w:] J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza społeczna 2009. Warunki i jakość życia Polaków*, Raport, Rada Monitoringu Społecznego, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Warszawie, Warszawa.
- Szczudlińska-Kanoś A.** [2013], *Reprezentacja czy partycypacja? Rola współczesnego lidera społecznego* [w:] A.K. Piasecki (red.), *Lider społeczny XXI wieku*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków.
- The European Social Survey**, dostępne na: <http://ess.nsd.uib.no/ess/> [04.09.2013].
- The 2010 NGO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia, 14th Edition**, November 2011, United States Agency for International Development Bureau for Europe and Eurasia Office of Democracy, Governance and Social Transition, dostępne na: <http://program.counterpart.org/Armenia/wp-content/uploads/2011/02/USAID-NGO-Sustainability-Index-PDF.pdf> [04.09.2013].
- Tönnies F.** [1988], *Wspólnota i stowarzyszenie. Rozprawa o komunizmie i socjalizmie jako empirycznych formach kultury*, PWN, Warszawa.
- Winclawski W.** [2001], *Słownik biograficzny socjologii polskiej*, PWN, Warszawa.
- Yukl G.A.** [2012], *Leadership in Organization*, Prentice-Hall, New York.
- Żukiewicz P.** [2011], *Przywództwo polityczne. Teoria i praktyka*, Difin, Warszawa.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 29 grudnia 1989 r. o zatrudnieniu* (Dz.U. z 1989 r., Nr 75, poz. 446).
- Ustawa z dnia 27 lipca 1990 r. o zmianie ustawy o zatrudnieniu* (Dz.U. z 1990 r., Nr 56, poz. 323).
- Ustawa z dnia 16 października 1991 r. o zatrudnieniu i bezrobociu* (Dz.U. z 1991 r., Nr 106, poz. 457).
- Ustawa z dnia 14 grudnia 1994 r. o zatrudnieniu i przeciwdziałaniu bezrobociu* (Dz.U. z 1995 r., Nr 1, poz. 1).

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. z 2003 r., Nr 96, poz. 873, z późn. zm.).

Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, Dz.U. 2004, Nr 99 poz. 1001, z późn. zm.).

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 1990 r., Nr 16, poz. 95, z późn. zm.).

Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. z 2004 r., Nr 64, poz. 593, z późn. zm.).

Local communities and their contribution to the development of social economy

Abstract: The economic and political changes occurred in Poland and other European countries by the end of 20th century, influenced the beginning and development of new social problems. Several years ago it was a public sector which was responsible for their resolution. Currently modern societies are characterised by functioning in principle four mutually interconnected sectors: private, public, non-government and social economy, the latter one has an enormous potential to resolve the social questions. The social economy entities constitute an excellent supplement to the public-private economy. Due to their assumptions they can effectively resolve social problems, mainly counteract social exclusion. Considering the fact that social economy organisations, such as social enterprises, act usually in local sphere, it is important to initiate the discussion about local communities in such contexts. The main goal of the article is to present the significance of local communities in social economy development. In order to realise the goal mentioned above it has been necessary to draft theoretical background with particular attention drawn to the development of social economy in Poland as well as the role of leadership in local communities development. Moreover, in order to make evident the difference between the historical and contemporary approaches to the local communities and show their characteristics important before involving citizens in activities of social economy entities, the article attempts to discuss the history of research on local communities and their role in social structure. The theoretical questions have enabled to identify the reasons for the lack of effectiveness in communities actions aiming to resolve social problems or at least to alleviate their effects as well as have shown how active community with the help of social leader can influence on the development of social enterprises and, at the same time, how social economy entities can positively influence on strengthening of local communities in a broad sense of the notion. In the article the literature in the field of social economy, sociology, political science, in particular local government and local communities, has been used. Selected questions required also to take advantage from such disciplines as history, management and law. The conclusions drawn from the article are going to be helpful for both theorists and social activists-practitioners, who want to strengthen civic activation and influencing the development of social economy.

Key words: social enterprise, local communities, local leaders, social economy.